

Julia Tidigs

Språk i rörelse. Flerspråkighet och urbana rum i Sara Razais *Jag har letat efter dig* och Johanna Holmströms *Asfaltsänglar*¹

I *Cities in Translation. Intersections of Language and Memory* (2012) uppmanar Sherry Simon oss att ”lyssna på staden” och dess olika språk. Till det visuella fokus som Simon menar har präglat forskningen under flera decennier, vill hon lägga till det auditiva:

Just as ”seeing” the buildings and streets of an urban aggregation is crucial to understanding its history, its organization into neighbourhoods, its systems of circulation, so ”hearing” introduces the observer into layers of social, economic and cultural complexity. The waves of languages that flow into one another provide the listener with a rich sensory surface. (Simon 2012, 1.)

I denna artikel vill jag hörsamma Simons uppmaning att både lyssna och se på staden när jag undersöker flerspråkighet, rum och rörelse i två samtidsskildringar: Sara Razais *Jag har letat efter dig* (2012) och Johanna Holmströms *Asfaltsänglar* (2013). Båda romanerna är sysselsatta med frågor om språkkunskaper, språktillhörighet, etnicitet och, särskilt i Holmströms fall, kön. Båda romanerna är urbana: medan Holmströms roman främst utforskar ett Helsingfors längs metrolinjen är det Åbo som skildras hos Razai. Mer specifikt skapas romanernas urbana rum i spänningen mellan rörelse och instängdhet (hos Holmström) och mellan rörelse och stillastående (hos Razai).

Båda romanerna präglas också av textuell flerspråkighet, det vill säga riklig förekomst av flera språk på baksidan (cf. Tidigs 2014, 45–55). Hos Holmström förekommer dels translittererade arabiska ord, dels flerspråkig Helsingforsslang; hos Razai är det bruten finska och till viss del bruten engelska som ges plats. Hur är romanernas flerspråkighet delaktig i formeringen av de urbana rummen i romanerna, och hur involveras den i spelet mellan rörelse och instängdhet/stillastående?

Undersökningen är inte begränsad till frågor om representation av en språkmiljö, även om denna aspekt tas till behandling. Mitt primära intresse gäller vilka språkligt-spatiala konstellationer som etableras i romanerna, och deras betydelse i ett finlandssvenskt litteraturhistoriskt perspektiv, särskilt i relation till frågeställningar kring gränserna för finlandssvenskt litterärt språk. Språks spatiala förankring är ju något föränderligt och språkideologiskt relaterat. Efter J. G. Herders inflytelserika språkfilosofi och de moderna nationalstaternas framväxt har ett enspråkighetsparadigm (”monolingual paradigm”, Yildiz 2012, 2) på makronivå bundit språk till folk

och territorier, medan mikronivån har inneburit en territorialisering av språk i form av *modersmål*: familjärt, intimt, affektivt, icke utbytbart (Yildiz 2012, 8–14). Kan vi i den nyaste finlandssvenska prosan se en omförhandling av modersmålets territorium, och i så fall på vilket sätt?

Varken Razais eller Holmströms roman är experimentell: båda romanerna tillhör mer eller mindre en realistisk prosatradition. Inte heller är flerspråkighetens form ovanlig: båda romanerna koncentrerar främmande ord till dialog eller inre monolog. Flerspråkigheten berör främst det lexikala planet (inslag av ord och fraser) och de ”främmande” elementen är många men små. Det som gör romanernas flerspråkighet intressant är snarare vilka språk och vilka slags språk som är inblandade, vilka karaktärer de förknippas med, samt hur språken knyter an till staden, rörelse och rörelsens motsats.

Razais roman har hittills inte uppmärksammats av forskningen, däremot har Holmströms *Asfaltsänglar* behandlats i ett par artiklar. Vid sidan av Sara Nittves (2015) språkvetenskapliga beskrivning av romanens flerspråkighet behandlas *Asfaltsänglar* och dess växlande mottagande i Finland och Sverige av Kukku Melkas och Olli Löytty (2016), som också diskuterar romanens språk. Melkas och Löytty resonemang om *Asfaltsänglar* som en förtortsskildring (fi. ”lähiökuvaus”) är viktigt för min analys, och nyskapande i deras gedigna studie är även hur de relaterar *Asfaltsänglar* till sverigefinska uppväxtskildringar där frågor om språklig och etnisk identitet, makt, flerspråkighet och kön är viktiga.

Inledningsvis diskuterar jag språkfrågan i förhållande till den finlandssvenska litteraturens stadsskildringstradition, detta för att den förnyelse som Holmström och Razai står för ska kunna bli synlig. Därefter behandlar jag dynamiken rörelse, språk och urbana rum i Razais roman, med fokus på modersmålets förskjutningar. Därefter kommer *Asfaltsänglar* i fokus, och de sätt på vilka språk kopplas till rörelse och manöverutrymme kontra instängdhet i romanen. I artikelns avslutande del tar jag upp frågan om romanernas inverkan på den finlandssvenska litteraturens språkliga repertoar.

Finlandssvenska stadsskildringstraditioner

Trots ökad urban flerspråkighet och den centrala roll som olika språk spelar i och för städer menar Sherry Simon att ett språkperspektiv har varit frånvarande i urbanitetsforskningen. Språket som det offentliga samtalets medium och översättningens betydelse i flerspråkiga samhällen har enligt Simon förbigåtts utan djupare analys. (Simon 2012, 7.) Detta gäller i förlängningen även den litterära urbanitetsforskningen, men här skiljer sig den finlandssvenska litteraturhistorieskrivningen åtminstone från läget såsom Simon beskriver det. I diskussionen kring den finlandssvenska stadsskildringen har språk diskuterats utförligt, och omvänt: i diskussionen kring flerspråkighet – och bristen på den – i finlandssvensk prosa har staden varit av central betydelse.

Staden i fråga har oftast varit Helsingfors – det är här flera av de viktigaste prosaverken som präglats av flerspråkighet utspelar sig, som modernisten Elmer Diktonius novellsamlingar *Medborgare i republiken Finland* I och II (1935; 1940) och Anders Cleves samling *Gatstenar* (1959), som väckte debatt kring hur långt gränserna mot finskan egentligen kan tänjas i finlandssvensk litteratur.² På senare tid har Kjell Westö etablerat sig som Helsingforsskildraren *par excellence*, inte bara i finlandssvensk litteratur utan även, i översättning, i Finlands litteratur i stort. Westö kartlägger Helsingfors decennium för decennium på en svenska som ger plats för finska men också andra språk (se t.ex. Grönstrand 2012; Haagensen 2015). Andra viktiga Helsingforsskildringar från 2000-talet är Malin Kiveläs *Du eller aldrig* (2006) och Marianne Backléns *Karma* (2001), vilkas flerspråkighet har diskuterats av Kristina Malmio (2011). Backléns *Karma* inbegriper jamaikansk patois och tar dessutom upp frågor om etnicitet och kön, och är på så vis en viktig förelöpare till Razais och Holmströms romaner. Ett viktigt undantag till Helsingforscentreringen är Lars Sund, vars debutroman, Jakobstadsskildringen *Natten är ännu ung* (1975), var språkligt förnyande med sin starka slangprägel och än i dag framstår som språkligt radikal.

Dessa verk spelar mot en högsvensk norm för den finlandssvenska litteraturen som tydligt slogs fast i Hugo Bergroths *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* från 1917, där författaren konstaterar: ”författaren måste lära sig att skriva högsvenska” (Bergroth 1992, 20, kursiv. i original). Denna uppmaning hör samman med den uppgift som den finlandssvenska litteraturen ålades kring sekel-skiftet 1900, nämligen att formulera en (minoritets)nationell identitet och bevara det svenska språkets livskraft i Finland (se t.ex. Zilliacus 2000). Denna uppgift påverkade litteraturen. Clas Zilliacus (2000, 17) formulerar saken som följer: ”Som finlandssvensk normalfiktions etablerar sig en psykologisk och personporträtterande prosa, tillräckligt intimt fokuserad för att kunna maskera bort företeelser i litteraturens omvärld om de är språkligt motsträviga.” Trots detta är de ovan nämnda flerspråkigt präglade stadsskildringarna bevis på att den finlandssvenska litteraturen aldrig har varit språkligt homogen.

Det är inte bara de flerspråkiga litterära verken utan även debatten kring litterär flerspråkighet som har kretsat kring det urbana. Diskussionen kring hur heterogent finlandssvenskt litterärt språk tillåts vara är uppenbart Helsingforsfokuserad. Det är i förhållande till Helsingforsskildringen som Michel Ekman tar upp frågan om finlandssvensk litteraturs språkliga möjligheter och ger författarna följande alternativ:

De författare som vill skriva samtidsskildrande prosa utan distanseringseffekter måste antingen ha en sådan språklig säkerhet att de kan skildra en två- eller finskspråkig miljö utan att deras svenska kollapsar, eller också är de tvungna att skapa en på något sätt avgränsad fiktiv värld där det är naturligt att livet levs på svenska (Ekman 1995, 212).

I Kjell Westö hittar Ekman en författare som förmår ro den förstnämnda strategin iland och som med ”strategiskt insatta finska ord” skapar en dialog som låter ”fullständigt naturlig åtminstone i öronen på den som vuxit upp i Helsingfors” (Ekman 1995, 225).

Helsingfors (och dess grannkommun Esbo) stod även i centrum för den debatt som uppstod kring språket i främst Kim Weckströms roman *Sista sommaren* och till viss del Kjell Westös *Drakarna över Helsingfors* hösten 1996 (cf. Tidigs 2016 för en analys av debatten, samt Malmio 2011, 295–298). Här framställdes staden på ett språk som ansågs svår- eller obegripligt för icke-helsingforsiska läsare, men som också försvarades som litterärt medel. I en essä analyserar Trygve Söderling (2005) tidigare diskussioner om Helsingfors som fundamentalt svårskildrat på grund av stadens flerspråkighet, och argumenterar själv för en språkligt öppnare och brokigare prosa.

Diskussionen har i hög grad kretsat kring i vilken utsträckning finskan bör ges tillträde till den finlandssvenska litteraturen i verklighetsefterbildningens tjänst. Det är i relation till denna tradition och diskussion jag vill se vad Holmström och Razai gör nytt, och annorlunda.

Ett trångt varmt rum på bruten finska

Sara Razai (f. 1979) debuterade 2012 med *Jag har letat efter dig*, där platsen är Åbo.³ Den korta romanen visar upp ord på finska eller engelska på de flesta sidor, och dessa ord markeras nästan – men inte riktigt – alltid med kursiv, vilket drar upp en visuell gräns mellan svenskan och de andra språken. För det mesta lämnas de finska orden oöversatta, men någon konsekvent strategi finns inte – ibland översätts finska ord i det närmaste ordagrant, och de kan också förklaras av sammanhanget.

Jag har letat efter dig är en kärlekshistoria med öppet slut mellan den skenbart välanpassade men i själva verket vilsna finlandssvenskan Annika som arbetar på bokföringsbyrå och den ”tabestanske” flyktingen Samim i början på 2000-talet. Språk och bristande språkkunskaper kommenteras romanen igenom. Annika, som också är romanens jag-berättare, är enspråkigt svenskspråkig från en österbottnisk småstad, och påminner gång på gång om sina dåliga finskkunskaper, som försämrar hennes möjligheter på arbetsmarknaden. När hon första gången träffar Samim är hennes bristande finskkunskaper både något som gör henne blyg och något som förenar henne med honom:

”Och vem är du?” frågade Sandra med sträng röst.

”Samim”, sa han och sträckte fram en hand, ”*hyvää päivää, hauska tavata.*”⁴

Sandra och Moa skakade hand med honom, skrattade och presenterade sig, och jag gled automatiskt in i skuggorna lite. Det var synd att de pratade finska och inte engelska. (*Jag har letat efter dig*, i det följande JHL, 36. Kursiv här och i det följande i original.)

Fryser du inte, ville jag fråga. Men ”frysa”, det var bara ett av alla de ord som blåst bort sedan finskatimmarna i skolan. Moa frågade honom i stället.

”*Ei ole kylmä*”⁵, sa han glatt på sin sköna finska, så enkel att till och med jag förstod. (JHL, 37.)

Efter att ha hört Samims enkla finska vågar Annika tala med honom, och när han berättar att ”*Mun perhe kaikki kuollut*”, förmår hon snabböversätta till ”*Min familj alla döda*” (JHL, 37).

Samim anges tala mycket litet engelska, bruten finska och ingen svenska. Hans förstaspråk ”tabestanska” nämns men är aldrig närvarande i texten – det hade varit omöjligt eftersom det är ett fiktivt språk.⁶ I stället är det genom sin brutna finska han framträder: ”*Mä tiedän se ollut sinä*”⁷ (JHL, 41), ”*Mä oppinut että kaikki suomalaiset on tosi paljon rasisti*”⁸ (JHL, 37). Hans vanligaste uttryck är ”*Miksi*”⁹ (JHL, 39, 41, 66, 148, 149, 152) och det lika korta men kärleksfulla ”*Kulta*”¹⁰ (JHL, 65, 89, 112, 113, 126, 154). Det är på bruten finska som Annika och Samim bygger sig en relation. Detta gemensamma språk idealiseras inte, tvärtom tar Annika flera gånger upp hur finskan försvårar kommunikationen dem emellan.¹¹

Det att det enda språk Annika och Samim delar är ett som ingendera behärskar särskilt väl begränsar deras verbala kommunikation. Men i deras relation, och i hur staden i *Jag har letat efter dig* gestaltas, är det andra sinnesintryck som står i centrum. Annika och Samim kommer från olika världar – det är romanens huvudsakliga tematik – men förenas av erfarenheten av att manövrera sig fram med ofullständiga språkkunskaper i en kall och ogästvänlig stad. Rörelse förknippas med kyla, och drömmen om en fast och trygg plats, om än temporär, med värme. När Annika reflekterar över hösten kan hon inte minnas att hon varit hemma, utan i stället: ”Kvällarna och nätterna slingrar sig nu om varandra i minnet, också de ett töcken: ansikten, blinkande lampsken, flaskor, händer, bilstereor, snöiga gator som lyste i skenet från gatlyktorna” (JHL, 46). När hon första gången träffar Samim är han klädd i en kortärmad fotbollströja mitt i vintern, och vid upprepade gånger rör de sig över frusna torg – ”*Saatana, perkele*, varför är det så kallt hela tiden?” (JHL, 73).

Samim kännetecknas av rörlighet och platslöshet: ”Han är inte som jag. *Hänellä on paikka*”¹², beskriver Samim en vän, och indirekt sig själv (JHL, 69). Han bjuder hem Annika och hennes vänner till sig, men har egentligen ingen fast bostad utan sover hos vänner och har lånade nycklar i fickan. Han kan inte namnen på gatorna utan orienterar sig fram utifrån bekanta butiker och restauranger. Inomhus är han och Annika trygga, men ”En halv flaska vin hade ännu inte skänkt mig någon luddig filt att gömma mig i när vi skulle ut i natten som Annika & Samim, Samim & Annika” (JHL, 68). Paradoxalt nog är det just hos denne flykting utan fast hemvist som Annika upplever sig hitta hem: mannen utan plats har som ständigt svar ”*Du är redan hemma*” (JHL, 66).

Medan rörlighet kopplas till kyla, vilshenhet och utestängdhet står trånga, varma utrymmen för trygghet. Begravd under filtar, nästan utan syre, känner sig Annika trygg:

”I sängen. Jag minns. Det var hett. Mörkt. Trångt. Snart skulle det bli fuktigt också. Samims viskningar kom som heta dunster och han hade dragit täcket över våra huvuden.” (JHL, 48.) I ett barndomsminne är hon instängd i en het bil under långa resor, och rörelse och stillhet förenas: bilen rör sig men Annika själv kan bara sitta still, ”luta kinden mot blanka lädersäten och se åkrarna och ladorna fara förbi och önska att man aldrig skulle komma fram” (JHL, 25). Bilen som en plats där rörlighet och stillastående möts återkommer hos Samim, som ibland sover i en väns bil: fordonet, ett verktyg för mobilitet, förvandlas till ett temporärt hem och en (ogästvänlig) viloplats.

I *Beyond the Mother Tongue* betonar Yasemin Yildiz den ihärdiga kraften hos den nationalromantiska föreställningen om ”modersmålet”. Modersmålet är för Yildiz enspråkighetens ”affektiva knut” (”affective knot”, Yildiz 2012, 10). Utan att hänvisa till faktiska mödrar kommer modersmålet att stå för organiska samband, moderlighet, ursprung samt affektiv och kroppslig intimitet. Denna intima laddning av individens band till ett utvalt språk är ett historiskt fenomen med bakgrund i det sena 1700-talet. Men trots att ”modersmålet” snarast är att betrakta som en fantasi och en ”berättelse om ursprung och identitet”¹³ är de affektiva dimensionerna implicit närvarande i begreppet även då det används i dag (Yildiz 2012, 11–12). I själva verket hänför Yildiz en stor del av kraften i begreppet till dess affektiva laddning. Trots att ”modersmål” som begrepp är högst problematiskt kan det därför inte bara kastas åt sidan. Yildiz menar att vi i stället kritiskt bör ”arbeta igenom” (”work through”, Yildiz 2012, 13–14, kursiv. i original) modersmålet som begrepp.

Hur ser denna ”språkliga familjeromans” (”linguistic family romance”, Yildiz 2012, 10) ut i *Jag har letat efter dig?* Å ena sidan förskjuts modersmålets position när Annika och Samim bygger sig en relation på ett för båda främmande språk, bruten finska. Främmande, trevande och på samma gång intimt ger detta språk plats för en ny relation och för känslouttryck – *kulta*, upprepar Samim. Kommunikationssvårigheter till trots blir finskan ett trångt, varmt rum för Annika och Samim att mötas i, ett rum Annika inte delar med någon annan. Att ett inlärt språk på detta vis övertar de egenskaper som traditionellt har tillskrivits modersmålet – intimt, affektivt – utan att vara nedärvt och perfekt behärskat, kan betraktas som en subversion av modersmålsfantasin eftersom en viktig del av modersmålets exklusivitet har bestått i att vara det enda språk man helt och fullt kan uttrycka sina känslor och sig själv på.

Å andra sidan sammanfaller Annikas resa från modersmål till älskaremål¹⁴ att moderliga egenskaper överförs till älskaren. Moderlighetsspåret är starkt utvecklat i romanen, och innebär att värme–trygghetsmotivet utvidgas till att innefatta omsorg och föda. På besök hemma i Kristinestad är det varmt, och modern överöser Annika med mat:

Att vi bara fått vara ifred där i den varma inomhusluften, med kylskåpsdörren som knappt gick att stänga för alla rester efter påsken, lammsteken med

rosmarin och vitlök och de tunga vita kvarkeferrätterna, chokladdoppade marsipanägg i gult och grönt, mamas tomatlimpa och åtminstone fem halvätna Mignon-ägg. Att vi fått svepa in oss i vaniljdoften, i förväntan inför mamas bokklubbsträff hemma hos oss på kvällen, i allt det som var tryggt och välbekant och alldeles som vanligt. (JHL, 135–136.)

Åter förenas modershemmet, maten och slutna och trygga rum. I Åbo är det Samim som göder henne, vill att hon alltid ska äta och lika mycket som han. Ju mer förhållandet framskrider, desto mindre intresserar Annika sig för sitt arbete och sina vänner – hennes värld krymper. Hos Samim får hon tas om hand, stoppas om, bli ”mothered”. I Kristinestad gömmer hon sig under en filt med sin mamma, i Åbo med Samim, som dessutom ”berättade godnattsagor” (JHL, 48).

Även om de svårigheter Annika talar om i förhållande till finskan kontrasteras mot att hon upplever djup gemenskap med en annan människa på just finska, så ska finskans affektiva roll inte förenklas. Annika och Samims möte innebär inte heller att all maktobalans dem emellan jämnas ut. Annika har fortfarande tillgång till ett officiellt språk i Finland, svenska, som inte är rasifierat på det vis ”tabestanskan” är. Hon har även tillgång till engelska och hennes finska uttal är annorlunda än Samims. Hennes finska är även bättre än hans och hon lägger märke till att den förändras, att den härmar hans finska (JHL, 51) vilket bidrar till att spelplanen mellan dem jämnas. Men det är inte bara hans språk som skiljer sig från hennes – det gör också hans kropp. Oavsett bådas brutna finska har hon, som vit kvinna, tillgång till andra delar än staden än han: nattklubbar där ”Utlänningar har portförbud ikväll” (JHL, 106), den ”vita” arbetsmarknaden. Hennes Åbo utvidgas på sätt och vis genom mötet med Samim – med honom besöker hon förorten Kråkkärret – men han har ingen möjlighet att hyra en lägenhet inne i centrum. I den ogästvänliga staden går kropp före språk.

Den urbana hembygdens språk

Etnicitet, religion, språk och kropp – mer bestämt kvinnokroppen – är kanske de mest ihärdigt utvecklade temata i Johanna Holmströms *Asfaltsänglar* (2013).¹⁵ Holmström (f. 1981) hade redan gjort sig ett namn som författare när *Asfaltsänglar* kom ut, även i Sverige där novellsamlingen *Camera obscura* (2009) tilldelades Svenska Dagbladets litteraturpris. Det var också i Sverige som *Asfaltsänglar* ansågs vara en kontroversiell roman och väckte en debatt om representation och etnicitet när *Aftonbladets* kritiker Lidija Praizovic ifrågasatte rätten hos en vit finlandssvensk författare som Holmström att ge röst åt unga invandrartjejer (för en analys av denna debatt, se Melkas & Löytty 2016).

Att *Asfaltsänglar* utspelar sig i stadsmiljö signaleras redan av titelns asfalt. I romanen är platsen en icke-namngiven förort i östra Helsingfors, den del av Helsingfors som kanske är mest flerspråkig och med större andel invånare med invandrarbakgrund än till exempel de södra stadsdelarna. *Asfaltsänglar* är både en förortsskildring och en

flickskildring. Åren är 2005–2008, och i centrum står systerarna Leila och Samira. Deras finlandssvenska mamma har konverterat till islam och deras pappa, ursprungligen från Mahgrebregionen, är betydligt mindre religiös än sin fru. Dessutom förekommer Leilas vän Linda Lindqvist, en Britney Spears-dyrkande arbetarklassflicka, och Samiras vän Jasmina, en kristen iranska som integrerats på svenska eftersom familjen efter flykten hamnade i det helt svenskspråkiga Närpes.

Titelns mångfaldiga konnotationer spelas ut genom systerarna: Samira är rebellen som flyttar hemifrån men vars värld begränsas till en ensam lägenhet med ett falskt namn på dörren. Efter en mystisk olycka befinner hon sig i koma – hon är ängeln som slängts/fallit ner på asfalten. Lillasystemen, högstadieflickan Leila, är i stället de asfalterade gatornas, stadens ängel – konstant i rörelse, vare sig hon åker metro, springer genom köpcentra, utövar parkour eller flyr rum som hon rent bokstavligt blivit inlåst i. Romanen struktureras i mångt och mycket genom denna dynamik av mobilitet kontra immobilitet i form av instängdhet och fångenskap. Leila och Samira har inga fantasier om trånga varma rum där man tas om hand och slipper agera, som Annika i Razais roman. I *Asfaltsänglar* är de stängda rummen uteslutande negativt förknippade, till och med Samiras egen lägenhet, från början en symbol för självständighet som sedermera visar sig vara en isoleringens plats.

Däremot laddas rörelsen olika för de båda systerarna, och kopplas till att bli sedd eller inte. Samira ”rörde sig genom sin hemstad med en känsla av att alltid vara sedd, en känsla av att allt hon gjorde rapporterades”, hon beskrivs som ”alltid på flykt” där hon och Jasmina ”sprang tillsammans längs gatorna på trippande klackar”, men flykten är samtidigt en lek (*Asfaltsänglar*, i det följande AÄ, 82–83. Om flickors rörelser i stadsrummet och blickens betydelse, cf. Palmgren, u.u.). I Leila förknippas rörelse med manöverutrymme och makt:

Så när mamma har sina trosrazzior håller jag mig undan och går bara längs de mörka gatorna med händerna i fickorna och huvan nerdragen och ser ut precis som man inte ska.

För det mesta är stegen fyllda med motvilja, men ibland händer det att skenet från gatlyktorna får en annan ton. Det verkar glittra över ansikten och hår och göra alla människor lite vackrare.

Det är ylletrojor och röda kinder och glänsande ögon och hemliga leenden. Andedräkt som ryker. En kör som sjunger. Och där inne, i den där tillfälliga gemenskapen, kan man vandra längs gatan och möta en blick som man kanske besvarar med en nick innan man vänder ansiktet neråt för att markera att det är slut på kontakten.

Sådana dagar behöver jag inte springa. Jag kan låta promenadens takt breda ut sig i kroppen, och jag kan se på reklamskyltningen i fönstren och känna att den värmer också mig.

Om natten är mild kan det hända att jag somnar på en parkbänk en stund, men jag känner mig aldrig rädd. (AÄ, 41.)

Utomhus i mörkret slipper Leila den mentala trångheten i hemmet med modern. Hon kan ta sig omkring i det urbana rummet, med huvan nerdragen, och välja att se och bli sedd, eller inte.

Närvarande i texten, som ett redskap för fångenskap, är moderns och hennes konvertitvänners arabiska, som markerar vad som är *halal* och vad som är *haram*. I romanen hör förekomsten av (translittererad och kursiverad) arabiska till den religiösa ordningens sfär, och kopplas till gränser som begränsar flickornas manöverutrymme:

Flera gånger i månaden letar mamma fram någon ny läckerbit till information ur *haditherna*, berättelserna om profetens liv, som hon försöker applicera på vår vardag, ibland med klena resultat. Pappa vandrar omkring i kalsongerna (*haram!*) och muttrar att profeten levde i sexhundralets Arabien och att ett och annat har förändrats sedan dess, men mamma anser att man ändå ska försöka. Varje gång hon får reda på något nytt vetenskapligt resultat, som till exempel att det är bättre att borsta tänderna med en *miswaak* som profeten gjorde för att den är antiseptisk av naturen, så läser hon triumferande upp nyheten för pappa som sitter och kurar med huvudet djupt mellan axlarna och dricker dagens första kopp kaffe (*haram!*) medan han längtar efter dagens första cigarett (*haram!*). (AÄ, 38, kursiv. här och i det följande i original.)

Att associera arabiska med muslimsk ortodoxi är varken nytt eller oproblemiskt. Det intressanta i *Asfaltsänglar* är snarare *vem* arabiskan förknippas med. Här är det värt att notera skillnaden mellan vilka karaktärernas språk anges vara och vilka språk som faktiskt framträder konkret i texten. Att den sekulära fadern är arabisktalande och att han också talar arabiska med sina döttrar framkommer (AÄ, 272) men markeras inte särskilt i texten. Det är i förhållande till modern, som stoppar in arabiska ord i sin svenska, som arabiskan träder fram och får sin laddning. ”Infödd” muslin byts mot konvertit, rasifierad mot ”etniskt finsk”, invandrare mot infödd, man mot kvinna och modersmål mot adopterat språk. Också här kan vi i moderns omfamnande av arabiskan som ett språk för tro och innersta övertygelser se en förskjutning av modersmålets roll. När romanen framskrider väljer både Leila och Samira att ta till sig islam, på eget vis och egna villkor, när trycket från modern lättar. Men till skillnad från för modern är arabiskan för döttrarna inte bundna till islam – språket är också deras fadersmål. När arabiskan för en gångs skulle framträda i samband med fadern är det när han kallar Leila ”*bintii*, sin lilla flicka” (AÄ, 272).

Om den i texten framträdande arabiskan främst – men inte enbart – förknippas med mödraordningen, så är den finsk-engelsk-svenska Helsingforsslangen ett tonårsspråk. Medan det vanligaste arabiska ordet i romanen är ”haram”, så är det finska ordet framom andra ”vittu”. I *Asfaltsänglar* koncentreras slangen särskilt till skolsituationer och förknippas med Linda Lindqvist och Jasmina. Det kan se ut så här:

- Vittu den där horan. Att hon orkar glo.
[- -]
- Samma sak med dom där jävla spurguna. Vittu om man har druckit sig till det där skicket så får man väl skylla sig själv bara.
[- -]
- Alltså man borde ju egentligen peja dom för att dom ska sluta spela. (AÄ, 202 – 203¹⁶.)

Slangen är ett grovt men humoristiskt språk som också inbegriper ordlek, som när en flicka ropar ”Haista vuittoni!” (AÄ, 69) och på en och samma gång förmår be någon dra åt helvete, (bokstavligen att) lukta på hennes könsorgan och på hennes Louis Vuitton-väska.

Melkas och Löytty (2016, 128) läser karaktärernas blandspråk främst som ett tecken på mångfacetterad och rörlig identitet, och det är viktigt att notera att Leila och Samira är både finlandssvenska och muslimska, både infödda och rasifierade och att en läsning av dem som enbart ”invandrarflickor” är grovt förenklande. Samtidigt menar jag att det är viktigt att göra en distinktion mellan bruket av arabiska och Helsingforsslang i romanen, och att Helsingforsslangen inte är bunden till någon hybrid eller blandad identitet. Det är inte ens främst Leila och Samira som förknippas med slangen i romanen, utan den finlandssvenska Linda Lindqvist, tonåringarna i Leilas skola, och Jasmina. Slangen är snarare ett uttryck för en lokal Helsingforsisk identitet och för en tonårsidentitet. Det viktiga i slangen är inte vad som är svenska, finska eller engelska, utan att dessa språk tillsammans bildar ett lokalt, helsingforsiskt, ordförråd. Detta ordförråd delas av muslimer och icke-muslimer, rasifierade och vita, tvåspråkiga och enspråkiga. I den kan vi höra tonårs-Helsingfors i skrift.

Å ena sidan är det här språk vi inte får se företrätt litterärt alltför ofta. Å andra sidan har slangen som nämnt en litterär tradition. *Asfaltsänglar* är inte den första flick- och förortsskildringen i finlandssvensk litteratur, inte ens den första östra Helsingforsflickskildringen, eftersom Monika Fagerholms *Diva* (1998) tilldrar sig där, dessutom på ett brokigt, talspråkligt och samtidigt globalt språk (se t.ex. Malmio 2012, passim.). Men där *Diva* utgör ett postmodernt hybridverk som slinker undan frågeställningar om hur man skildrar dagens Helsingfors, rör sig Holmström fortfarande i en realistisk stadsskildringstradition. Det Holmström bidrar med är återigen vilka miljöer och vilka karaktärer slangen förknippas med: inte, som hos Westö och Weckström, med tonårskillar ur medeklassen, utan med arbetarklasstonårstjejer. Slangen i *Asfaltsänglar* är inte i sig strikt klassbunden – man kan föreställa sig tonåringar från andra omständigheter och andra områden tala ungefär likadant – men den förbinds nu med karaktärer av annan klass- och etnisk tillhörighet. Därigenom visar den också upp finlandssvenskheten som heterogen: inte bara vit, inte bara medelklass och kristen.

I *Asfaltsänglar* skriver Holmström en förortsroman. Förorten är en klassisk periferi, definierad i opposition till det urbana centralt, men som Lieven Ameel, Jason Finch

och Markku Salmela påminner om är det perifera ingen absolut kategori. Att definiera en plats i förhållande till ett centrum är ”a way of metaphorizing spatial relations” (Ameel et al. 2015, 2). I Eric Prietos (2012, 1) termer är förorten en plats *entre-deux*, mitt emellan etablerade platser, men dessa mittemellanplatser kan visa sig bära på innovation och nya former av rumslighet. I inledningen av *Literature, Geography, and the Postmodern Poetics of Place* citerar Prieto Gillian Tindall: ”But let a suburb stand a generation or so and, in literature as in life, it is perceived as a Real Place.” (Prieto 2012, 1.) Ta en förort, låt det gå någon generation, så rotar sig människor. Det är just denna situation, vill jag hävda, som gestaltas i *Asfaltsänglar*, och varför Melkas och Löyttys benämning av boken som en förortsskildring är så viktig; i *Asfaltsänglar* har förorten, östra Helsingfors, blivit *hembygd*.

När Prieto behandlar platsens effekt i franska förortsskildringar lägger han särskild vikt vid temat mobilitet/immobilitet. Prieto betonar att en stark och tillfredsställande känsla för plats, av hembygd och rötter, är beroende av möjligheterna att kunna resa bort, få nya perspektiv, och sedan återvända: ”Departure without the possibility of return is exile; but the inability to leave at all is either imprisonment or solipsism” (Prieto 2012, 127).¹⁷ Som min diskussion av romanen har visat är denna problematik central för Leila och Samira i *Asfaltsänglar*. Samira lämnar förorten, kapar banden till föräldrarna och förmår inte hitta en väg tillbaka fastän friheten även visar sig vara ensamhet och isolering. Men så inleder hon en relation med skinnskallen Piter. De verkar komma från skilda världar, men så visar det sig att de gått i samma skola och att han är son till den lokala frisörskan – en del av förorten/hembygden. Ironiskt nog är det via Pitors omvändelse till islam som Samira återförenas med familjen. Det sker i en högst ambivalent scen där Piter och den medvetlösa Samira vigs (AÄ, 281–282. Scenen innehåller för övrigt den enda längre översatta passagen arabiska. Det semantiska innehållet i passagen förblir otillgängligt för den icke-arabiskskunniga läsaren, men ordens rituella funktion står klart.). Hon är den återbördade dottern, men kan inte yttra ett ord eller röra ett finger för att visa sitt samtycke.

Leila, däremot, kan navigera gatorna utan och innan. Gång på gång rör hon sig bort från förorten in mot centrum och tillägnar sig nya perspektiv för att sedan återvända och ge sig iväg igen. Det råder inget tvivel om att hon överlever, hon är inte en fallen ängel utan en nästintill bevingad varelse när hon tar staden i besittning. Hennes rörelser i stadsrummet är dock inte utan risk, inte heller är de obegränsade: centrum, företrätt av Kampens köpcentrum och Kajsaniemi metrostation, är ambivalent gestaltat i *Asfaltsänglar*. Visserligen utövar Leila parkour här – ”Den kvällen är staden vår och vi bombarderar den med våra fötter” (AÄ, 68, cf. Tani & Ameel 2012 om parkour som ett sätt att ta det urbana rummet i besittning) – men i centrum hotar också rasistiska väktare, och värst av alla är ”Slaktaren från Kajsaniemi, Hellboy”: ”Det är mången ung

somalier och kurd som har fått smaka på de där tåhättorna. I midjan finns bälet med tjänstebatongen som han har låtit vina över ryggar då han föst in de irakiska pojckarna i de trånga vagnarna på den sista metron hem till förorten.” (AÄ, 88–89.) I *Asfaltsänglar* är det ett faktum att tillgången till stadsrummet begränsas inte bara av kön, utan också av hudfärg.

Främmande språk – i boken eller för läsarna?

I *Jag har letat efter dig* är de flesta av Annika och Samims repliker tydligt talspråkliga och informella. Inslagen av finska och nästan alla inslag av engelska markeras visuellt med kursivering. Det språk som är främmande för karaktärerna markeras också visuellt för läsaren. I *Asfaltsänglar* finns däremot en tydlig skillnad mellan inslagen av finska och slang å ena sidan, och de arabiska orden å den andra. Slangen och finskan är visuellt helt integrerade i texten och behandlas som en bekant varietet, utan översättningar eller förklaringar. De arabiska orden översätts eller förklaras däremot oftast. Arabiskan markeras också konsekvent som främmande med kursivering – det gäller även ord som ”haram” och ”hijab”, som båda förekommer över trettio gånger och som efterhand blir välbekanta för läsaren, hur främmande deras ursprung än är. Ansvarig för kursiveringarna kan vara författaren, grafikern eller förlaget. Vem som står bakom dem är inte det viktiga; textens visuella uttryck utövar effekt på läsaren oavsett varifrån det härstammar.

Här finns en diskrepans mellan den roll språket spelar i berättelsen och för karaktärerna och hur språket markeras för läsaren. Detta kan jämföras med Rebecca L. Walkowitzs resonemang kring språket i Junot Díaz’ *This is How You Lose Her*, där vissa men inte alla spanska ord kursiveras och/eller översätts:

Díaz’s story performs a kind of reverse assimilation. Instead of translating Dominican speech into a standardized version of the English language, Díaz asks readers comfortable with standardized English to acquire Dominican. But he does more than this. He makes a new standard. He presents Spanish words as part of New Jersey’s native language. (Walkowitz 2015, 36–37.)

På detta vis menar Walkowitz att Díaz’ läsare måste *lära* sig ord i stället för att *översätta* dem, och att språket i romanen kan förstås som regionalt snarare än globalt (Walkowitz 2015, 39). I *Asfaltsänglar* är arabiskan ett lokalt, bekant, inhemskt språk både för huvudkaraktärerna och för östra Helsingfors. Men för läsarna presenteras arabiskan som främmande, och finskan och slangen som bekant. Med Walkowitz kan man säga att läsarna tvingas lära sig helsingforsiska, men inte arabiska. Detta trots att slangen är mycket lokal och har ansetts kontroversiell i en finlandssvensk litteratur som ska förstås av ”alla”, och trots att den begränsade arabiska repertoaren i romanen introduceras och förklaras såpass noggrant att icke-arabiskskunniga läsare inte stängs ute.

Razais och Holmströms romaner förnyar den finlandssvenska stadsskildringstraditionen genom att tematisera hur språk, etnicitet och kön påverkar manöverutrymmet i det urbana rummet. De för även upp nya och nya *slags* språk på den finlandssvenska språkliga repertoaren. I *Jag har letat efter dig* ser vi en annan finska än den vi har kommit att förvänta oss i finlandssvensk litteratur. Finskan är visserligen helt i linje med en traditionell mimetisk läsning där språken ses som redskap för att skildra en språkmiljö och vissa karaktärer. Men intressantare, på en metatextuell nivå, är att andra sorters talare görs synliga än de i praktiken tvåspråkiga finlandssvenskar man vanligtvis ser: invandraren och finlandssvensken som behärskar finska dåligt. Romanen behandlar språklig skam och kommunikationsproblem, men laddar samtidigt om det brutna och inlärd språket till ett intimt och affektivt sådant. Hos Holmström kommer Helsingforsslangen in i uppdaterad tappning och förknippad med nya slags karaktärer. Och arabiskan blir ett kvinnligt förknippat och helsingforsiskt språk – som dock samtidigt markeras som främmande för läsaren.

Den finlandssvenska litteraturens språk har aldrig varit begränsat till landets två nationalspråk svenska och finska. Ändå har forskningen ofta framställt frågan om den finlandssvenska litteraturens idiom som en fråga kring hur mycket finska som kan släppas in. I anknytning till traditionellt tvåspråkiga städer som Montreal och Barcelona talar Simon om hur nya språk kommer in och förändrar förhållandet mellan de två traditionellt dominerande språken (Simon 2012, 157). I de nyaste finlandssvenska stadsskildringarna kommer nya språk men också nya slags språk in och stör en traditionell rollfördelning: arabiskan blir ett helsingforsiskt språk, den flerspråkiga slangen en del av ett lokalt ordförråd och i denna bemärkelse *ett* språk. Huruvida andra nya språk kommer att tillkomma, och göra det litterära språkets gränser än mera porösa, återstår att se.

Noter

¹ Denna artikel har skrivits inom ramen för forskningsprojektet ”Senmodern spatialitet i finlandssvensk prosa 1990–2010” (Nordisk litteratur, Helsingfors universitet), finansierat av Svenska litteratursällskapet i Finland 2014–2017.

² Arne Toftgaard Pedersen behandlar det tidiga 1900-talets Helsingforsskildring i *Urbana odysseer. Helsingfors, staden och 1910-talets finlandssvenska prosa* (2007). Den finskspråkiga Helsingforsskildringen har framför allt undersökts av Lieven Ameel (*Helsinki in Early Twentieth-Century Literature. Urban Experiences in Finnish Prose Fiction 1890–1940*, 2014).

³ Romanen är översatt till finska av Jaana Nikula med titeln *Olen etsinyt sinua* (Teos, 2012).

⁴ Sv. ”God dag, trevligt att träffas”.

⁵ Sv. ”Jag fryser inte”/”Det är inte kallt”.

⁶ Tabestan anges vara ”ett litet land som ligger på gränsen mellan Pakistan och Afghanistan” (Razai 2012, 43), men både landet och språket är Razais fiktiva skapelser. Den fiktiva

tabestanskan väcker frågor av etisk karaktär: å ena sidan framträder Annika för läsaren på sitt modersmål svenska medan Samims röst inte hörs annat än i brutna repliker och refererad av berättaren. Berättarperspektivet är betydligt mera statiskt hos Razai än hos Holmström. Å andra sidan har Razai därmed undvikit det som Holmström blev anklagad att göra: att försöka ge röst åt den Andra (jfr Melkas & Löytty 2016, 118–122), då hon med undantag för en inlednings- och en avslutningsscen håller sig till Annikas perspektiv.

⁷ Sv. ung. ”Jag vet det varit du”.

⁸ Sv. ung. ”Ja lärt att alla finländare är jättemycket rasist.”

⁹ Sv. ”Varför?”.

¹⁰ Ömhetsbetygelse ung. motsvarande ”älskling”, bokstavligen ”guld”.

¹¹ Se t.ex.: ”Fräste åt honom att jag var trött på att vänta, en jaksa koko ajan odottaa ja odottaa. / Om min finska varit bättre hade jag krävt att vi skulle sätta oss ner på restaurang, vid ett undanskymt bord, och prata om vårt förhållande. Men jag orkade inte. Orkade inte tala med ord som rörde sig i cirklar kring det som gjorde ont.” (Razai 2012, 103.)

¹² Sv. ”Han har en plats”.

¹³ A ”narrative of origin and identity”, (Yildiz 2012, 12).

¹⁴ ”Mother tongues are forked or folded into father and sister tongues, spouse and lover tongues, friend and enemy tongues. Particularly among bilinguals, language kinship is not restricted to the maternal” påminner poeten och forskaren Gustavo Pérez Firmat (2003, 3).

¹⁵ Översatt till finska av Tuula Kojo med titeln *Itämaa* (Otava 2013).

¹⁶ ”Spurguna” ung. ”fyllona”, ”peja” ”betala”, från engelskans ”pay”.

¹⁷ Prieto nämner också särskilt den betydelse tematiken kring instängdhet och frigörelse har i franska förtroendekildringar av unga muslimska kvinnor (Prieto 2012, 128), en tematik som Holmström alltså explicit tar sig an.

Litteratur

- Ameel, Lieven 2014. *Helsinki in Early Twentieth-Century Literature. Urban Experiences in Finnish Prose Fiction 1890–1940*. Studia Fennica Litteraria 8. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Ameel, Lieven, Jason Finch & Markku Salmela (eds.) 2015. Introduction: Peripherality and Literary Urban Studies. *Literature and the Peripheral City*. New York & Houndsmills: Palgrave Macmillan, 1–17.
- Bergroth, Hugo 1992 (1928). *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan. Esbo: Schildts Förlags Ab.
- Ekman, Michel 1995. I novembers tröstlösa nätter – om Helsingforsskildringen hos några yngre finlandssvenska prosaister. Michel Ekman & Peter Mickwitz (red.), *Rudan, vanten och gangstern. Essäer om samtida finlandssvensk litteratur*. Helsingfors: Söderströms, 209–231.

- Grönstrand, Heidi 2012. Kjell Westö – kielisiltojen rakentaja ja kulttuurisen järjestyksen uudelleen muotoilija. *Sananjalka* 54, 143–159.
- Haagensen, Bodil 2015. ”Hur vore det med ett chambre separée på Golf Casino?” Språkväxling i Kjell Westös roman *Hägring* 38. Mona Forsskåhl et al. (red.), *Svenskan i Finland* 15. Tampere: Tampere University Press, 30–47.
- Holmström, Johanna 2013. *Asfaltsänglar*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Malmio, Kristina 2011. Ut i vida världen. Flerspråkighet i några finlandssvenska romaner på 1990- och 2000-talen. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio (red.)/(toim.), *Både och, sekä että. Om flerspråkighet, monikielisydestä*. Helsingfors: Schildts, 293–316.
- Malmio, Kristina 2012. Phoenix-Marvel Girl in the Age of *fin de siècle*. Popular Culture as a Vehicle to Postmodernism in *Diva* by Finland-Swedish author, Monika Fagerholm. Leena Kirstinä (ed.), *Nodes of Contemporary Finnish Literature*. Studia Fennica Litteraria 6. Helsinki: Finnish Literature Society, 72–95.
- Melkas, Kukku & Olli Löytty 2016. Sekoittuneita ääniä. Johanna Holmströmin *Asfaltsänglar* ja lomittuvat lukemiskontekstit. Heidi Grönstrand, Ralf Kauranen, Olli Löytty, Kukku Melkas, Hanna-Leena Nissilä & Mikko Pollari, *Kansallisen katveesta. Suomen kirjallisuuden yllirajaisuudesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1421. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 118–138.
- Nittve, Sara 2015. Crossing i två svenskspråkiga samtidsromaner. Mona Forsskåhl et al. (red.), *Svenskan i Finland* 15. Tampere: Tampere University Press, 244–262.
- Palmgren, Ann-Charlotte [u.u.]. Teenaged Girls and Liminal Spaces in the City of Turku. *Tutkimuskatsauksia-sarja*, Turku: Turun kaupunki.
- Pedersen, Arne Toftegaard 2007. *Urbana odysseer. Helsingfors, staden och 1910-talets finlandssvenska prosa*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Pérez Firmat, Gustavo 2003. *Tongue Ties. Logo-Eroticism in Anglo-Hispanic Literature*. New York: Palgrave Macmillan.
- Prieto, Eric 2012. *Literature, Geography, and the Postmodern Poetics of Place*. New York & Houndsmills: Palgrave Macmillan.
- Razai, Sara 2012. *Jag har letat efter dig*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Simon, Sherry 2012. *Cities in Translation. Intersections of Language and Memory*. London & New York: Routledge.
- Söderling, Trygve 2005. Den fiktiva stadens fiktiva språk. *Hufvudstadsbladet* 6.3.2005.

- Tani, Sirpa & Lieven Ameel 2012. Parkour ja kaupunkitilan haltuunotto. Päivi Harinen et al. (toim.), *Liikutukseen asti. Vaihtoehtoliikunta, nuoruus ja erottautumisen mieli*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES, 58–64.
- Tidigs, Julia 2014. *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-765-709-9> (1.4.2016)
- Tidigs, Julia 2016. Litteraturens språkvariation, kritiken och det finlandssvenska rummets gränser. Kim Weckströms *Sista sommaren*, Kjell Westös *Drakarna över Helsingfors* och debatten om Finlandiapriset 1996. Siv Björklund & Harry Lönnroth (red.), *Språkmöten i skönlitteratur. Perspektiv på litterär flerspråkighet*. Vasa: VAKKI Publications, 55–72. <http://www.uva.fi/fi/sites/vakki/publications/sprakmoten/> (7.6.2016)
- Walkowitz, Rebecca L. 2015. *Born Translated. The Contemporary Novel in an Age of World Literature*. New York: Columbia University Press.
- Yildiz, Yasemin 2012. *Beyond the Mother Tongue. The Postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press.
- Zilliacus, Clas (utg.) 2000. Finlandssvensk litteratur. *Finlands svenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Atlantis, 13–18.